

УДК 614.253.1:378.4

ВИЗНАЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ДО ВИКОНАННЯ СВОГО ПРОФЕСІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

С.С.Хлєстова

Анотація. У статті досліджено готовність майбутніх лікарів до виконання свого професійного обов'язку під час навчання в університеті шляхом контент-аналізу навчальних планів та програм вищих медичних навчальних закладів та виявлення місця дисциплін етичного змісту в освітньо-професійній програмі підготовки майбутніх лікарів.

Ключові слова: професійний обов'язок, майбутні лікарі, деонтологічна культура, вищий медичний навчальний заклад.

Аннотация. В статье исследована готовность будущих врачей к исполнению своего профессионального долга во время обучения в университете путем контент-анализа учебных планов и программ высших медицинских учебных заведений, а также выявление места дисциплин этического содержания в образовательно-профессиональной программе подготовки будущих врачей.

Ключевые слова: профессиональный долг, будущие врачи, деонтологическая культура, высшее медицинское учебное заведение.

Summary. The article investigates the readiness the future doctors to perform their professional duty, while studying at the university, through content analysis of curricula and programs of higher medical education institutions, and to identify the place subjects ethical content in education and vocational training program the future doctors.

Key words: professional duty, future doctors, deontological culture, higher medical education institutions.

Постановка проблеми. Сучасні реформи системи вищої освіти та медицини тісно пов'язані з проблемою підготовки висококваліфікованих лікарів, які зобов'язані бути гуманними, вихованими та виконувати на високому рівні свої професійні обов'язки – лікувати й надавати фахову допомогу тим, хто до них звернувся, не чекаючи вдячності. Але існують випадки, коли відвідувачі чи пацієнти лікувальних установ після візиту до лікаря стають свідками байдужості, нахабності, невихованості та жорстокості медичних працівників. Йдеться про аморальні вчинки та невиконання професійних обов'язків фахівцями медичної сфери.

Можна вважати, що однією з причин такої соціальної ситуації є прогалини в змісті університетських навчальних планів та програм, і це призводить до відсутності розуміння студентами такого поняття, як “деонтологічна культура лікаря”.

Аналіз наукових досліджень з проблеми. Основні проблеми удосконалення підготовки спеціалістів з вищою освітою визначені в Державній програмі “Освіта” / “Україна XXI століття”, де підкреслюється: “Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної підготовки фахівців, які мають визначити темпи й рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку культури народу, відтворення продуктивних сил України” [3, с. 6].

У програмі визначені такі стратегічні завдання реформування вищої освіти: підвищення освітнього та культурного рівня суспільства; піднесення вищої освіти України до рівня досягнень розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство [3, с. 60].

Різні аспекти формування професійної етики досліджували свого часу відомі вчені К.Жоль, Л.Кольберг, В.Лозовой, А.Маслоу, М.Панов, І.Синиця, О.Стасевська, І.Чернокозов, Е.Фром та інші. Питання розвитку та ролі деонтології у професійній діяльності лікарів глибоко вивчали М.Васильєва, В.Гриньова, К.Левітан, В.Пилипчук, Л.Хоружа та інші. Однак, у наявних наукових розвідках ми виявили певні прогалини щодо визначення готовності майбутніх лікарів виконувати свій професійний обов’язок та повну відсутність деталізованого визначення поняття “деонтологічна культура”.

Тому **метою** нашого дослідження стало здійснення контент-аналізу навчальних планів та програм вищих медичних освітніх установ та виявлення місця дисциплін етичного змісту в освітньо-професійній програмі підготовки майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу. Вищий навчальний заклад освіти – це основна сфера формування кваліфікованих спеціалістів, тому він має коригувати всі негативні прояви суспільного розвитку та проблем, що накладаються на процес соціалізації студентської молоді.

Головним завданням, або основою діяльності, вищого навчального закладу як центру освіти та виховання студентської молоді є: задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному та моральному розвитку; здобування вищої освіти та кваліфікації в обраній галузі професійної діяльності та підвищення освітньо-культурного рівня студентів, які навчаються у вищій школі [3, с. 54].

Для виконання завдань нашого дослідження надзвичайно важливим є твердження про те, що для висококваліфікованому фахівцю необхідний елемент творчості в роботі, а базою, на якій розвивається творчість, є культура в усій її багатоманітності, тому виховувати, формувати та розвивати її потрібно саме в студентські роки [2, с. 160]. Не залишилась байдужою до проблем етико-деонтологічних якостей лікарів як можливості їх професійного вдосконалення відома вчена В.Пилипчук, яка у своєму дисертаційному дослідженні побудувала систему формування цих якостей під час проходження інтернатури [4].

На наш погляд, формування фахових знань та професійного обов’язку майбутніх лікарів має розпочинатися ще в умовах вищого навчального закладу, тому ми вирішили проаналізувати навчальні плани та програми для повного з’ясування існуючої проблеми.

Слід зазначити, що навчальним планом освітньої установи є нормативний документ, який складається закладом на основі державно-галузевого стандарту, освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки й визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін. Навчальний план також передбачає певну послідовність вивчення дисциплін.

Нами було проаналізовано окремі навчальні плани вищих навчальних закладів медичних спеціальностей, назовемо їх:

- План освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, спеціальності 7.110101 “Лікувальна справа” НМУ імені О.О.Богомольця.

- План освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, спеціальності 7.110104 “Педіатрія” НМУ імені О.О.Богомольця.

- План освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, спеціальності 7.110105 “Медико-профілактична справа” НМУ імені О.О.Богомольця.

- План освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, спеціальності 7.110101 “Лікувальна справа” ВНМУ імені М. І. Пирогова.

- План освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, спеціальності 7.110104 “Педіатрія” ВНМУ імені М. І. Пирогова.

Паралельно з планами ми проаналізували зміст навчальних програм з дисциплін циклу соціально-гуманітарної підготовки.

Важливе місце у навчальному процесі посідає навчальна програма як підструктура навчального плану вищих медичних освітніх закладів. Вона являє собою документ, що визначає місце й значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань та умінь студентів вищих медичних закладів освіти.

У змісті планів роботи Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова та Київського національного медичного університету імені О. О. Богомольця є профільні курси “Деонтологічна культура” та “Професійна етика”. Більшість з цих курсів розраховано на 1-1,5 кредитів (36-54 години). Закінчуються вони переважно заліками. Ні один з проаналізованих нами планів не містив спецкурсів деонтологічного спрямування.

Ми можемо припустити, що низький показник усвідомлення понять “деонтологія” – 34,2 % із 100 % та “деонтологічна культура” – 42,2 % із 100 % у студентів вищих медичних освітніх закладів обумовлений скороченням у навчальних планах годин на лекції та семінари з дисциплін етичного спрямування у зв'язку з упровадженням кредитно-модульної системи. Більшість тем етично-морального змісту виносяться на самостійне опрацювання студентами.

На наступному етапі дослідження нами було проаналізовано навчальні програми з вивчення курсу “Етика” у вищих навчальних закладах медичного фаху. Навчальна програма розрахована на студентів вищих медичних закладів освіти III – IV рівнів акредитації, які навчаються за спеціальностями: “Лікувальна справа” – (7.110101), “Педіатрія” – (7.110104) та “Медико-профілактична справа” – (7.110105). Вивчення курсу “Етика” студентами зазначених спеціальностей здійснюється протягом першого семестру I року навчання, існує єдина програма з етики для цих спеціальностей. Програма структурована на модулі, змістові модулі, теми відповідно вимог “Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін” (наказ МОЗ України від 12. 10. 2004 р. № 492).

Як зазначено в програмі: “Етика як навчальна дисципліна формує у студентів-медиків розширення етичних кругозорів, формує культуру етичного мислення, формує моральну свідомість на засадах загальнолюдських цінностей”. Ознайомившись із навчальною програмою для студентів-медиків III курсу “Етика”, ми встановили, що в другому змістовому модулі: “Основні категорії етики, їх наукове та прикладне обґрунтування” передбачено вивчення таких питань, як: сутність, специфіка та функції моралі; моральна свідомість майбутнього фахівця; моральний вибір та відповідальність особистості. Проте ми побачили, що багато актуальних та важливих тем морально-етичного характеру виносяться на самостійне опрацювання студентами. Наприклад, на самостійне вивчення теми: “Сутність, специфіка та функції моралі” виділено 6 годин і лише 2 години на лекцію. Теж саме можна сказати про тему: “Моральна свідомість майбутнього фахівця”, де виділяється 6 годин на самостійне опрацювання, а 2 години – на аудиторний розгляд. Тема: “Моральний вибір та відповідальність особистості” розрахована на 2 лекційних години та 8 годин на самостійне опрацювання студентами. Проте, ми не зустріли у змісті цих лекцій конкретного визначення понять “деонтологія” та “деонтологічна культура” майбутнього фахівця медичного напрямку.

У змістовому модулі 4: “Види професійної етики та їх гуманістична спрямованість” виносяться на розгляд теми: “Моральна культура особистості та її формування”, де знову ж таки виділено 2 години на лекцію та 8 годин на самостійне опрацювання студентами. Щодо теми “Призначення професійної етики медичних працівників”, яка, з нашого погляду, є найважливішою та найнеобхіднішою для майбутньої медичної професійної діяльності, то з неї відведено 2 години на лекцію та 14 годин на самостійне опрацювання. При цьому трактування понять “деонтологія” та “деонтологічна культура” ми не зустріли, та й самі студенти-медики, можливо з такої причини, показали негативний результат з усвідомлення цих понять.

На наступному етапі дослідження нами здійснено контент-аналіз програми, розробленої співробітниками опорної кафедри психології та педагогіки Національного медичного університету імені О.О.Богомольця (професор С.Д.Максименко, професор О.С.Чабан, ст. викл. О.О.Лазуренко та медичний психолог М.М.Гуменюк) для навчальної дисципліни: “Етичні проблеми в медицині”, яка розрахована на студентів вищих медичних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації, які навчаються за спеціальностями: “Лікувальна справа” – (7.110101), “Педіатрія” – (7.110104) та “Медико-профілактична справа” – (7.110105). Програма обговорена та ухвалена на міжкафедральній нараді завідувачів однопрофільних кафедр ВМНЗ (протокол № 2 від 27.10.2005 р.). Програма ухвалена на засіданні Комісії з медицини Науково-методичної ради Міністерства освіти та науки України (протокол № 2 від 17.03.2006 р.).

Згідно з навчальним планом, вивчення дисципліни “Етичні проблеми в медицині” здійснюється на 3-му курсі, що передбачає опанування студентами основних положень деонтології в медицині. У

дисципліні висвітлюються окремі питання теорії професійної етики; надають можливості студентам-медикам оволодіти системою сучасних вимог до знань, умінь та навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності, формуються вміння застосовувати у своїй повсякденній діяльності норми та правила медичної етики та деонтології.

Таким чином, на основі аналізу програм вищих навчальних закладів ми виявили, що такі базові поняття, як “професійна етика” та “професійна культура” вивчаються у вищих медичних навчальних закладах, поняття “деонтологія” включене у програму для самостійного вивчення, а поняття “деонтологічна культура” не зустрічається в жодній програмі названих вишів. Результати аналізу подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика наявності основних деонтологічних понять у програмах навчальних дисциплін

Назва ВНЗ	Програма ВНЗ	Базові поняття					
		етика	мораль	професійна етика	професійна культура	деонтологія	деонтологічна культура
ВНМУ	етика	+	+	+	+	+	–
КНМУ	етичні проблеми в медицині	+	+	+	+	+	–

Отже, нами було здійснено контент-аналіз навчальних планів та програм двох вищих навчальних закладів України, який дозволив встановити недостатній рівень усвідомлення студентами – майбутніми лікарями змісту таких понять, як: “деонтологія” та “деонтологічна культура”.

На наступному етапі нами було проаналізовано плани соціально-виховної роботи таких вишів, як Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова та Київський національний медичний університет імені О.О.Богомолця.

Для аналізу ми взяли: річні плани роботи, плани виховної роботи, плани роботи кураторів. Аналіз змісту планів роботи дозволив визначити, що:

- у жодному з річних планів вищих навчальних закладів не висувається завдання “формування деонтологічної культури студентів”;

- лише в двох планах виховної роботи вищих навчальних закладів з дев’яти (а це 22% від загальної кількості освітніх медичних установ) згадується про морально-етичні завдання роботи зі студентами.

Аналіз 24 планів роботи кураторів академічних груп дозволив визначити, що лише в 7 планах, що становить 29%, висунуто завдання формування професійної культури. Проте, лише в 2 планах, що становить 8%, ці завдання реалізовані в формах виховної роботи.

Аналіз планів виховної роботи дозволив нам узагальнити підходи та спробувати потрактувати поняття “деонтологія”: це наука, яка вивчає правила й норми обов’язку фахівця у сфері його професійної діяльності.

Термін “деонтологія” був уведений у науковий обіг на початку XIX століття англійським філософом і правознавцем Ієремією Бентамом (1748-1832 р.р.), для визначення науки про професійний обов’язок людини [1, с. 7], а поняттям “деонтологічна культура” визначають сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійно-етичних якостей особистості, що визначають етичну та культурну значущість її життєдіяльності.

Висновок. У результаті аналізу документації вищих навчальних закладів, планів соціально-виховної роботи, результатів анкетування студентів щодо засвоєння базових деонтологічних понять нами встановлено:

- недостатній рівень висвітлення деонтологічних проблем у змісті виховної роботи;
- майже повну відсутність організаційних форм роботи, спрямованих на формування деонтологічної культури студентів;
- недостатній рівень усвідомлення студентами базових деонтологічних понять.

Виявлення цих недоліків зумовило необхідність моделювання подальшої експериментальної роботи та визначення складових структурно-функціональної моделі для покращення формування професійного обов’язку та деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Література

1. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – М. : РОССПЭН, 1998. – 415 с.

2. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації : [навчально-методичний посібник] / А. М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
3. Державна національна програма Освіта (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Пилипчук В. Л. Система формування етико-деонтологічних якостей лікарів як можливість їх професійного удосконалення : дисс. ... кандидата мед. наук : 14.00.33. / Пилипчук Валентина Леонтівна. – ВНМУ імені Н. І. Пирогова. – Вінниця, 1994. – 204 с.